

Kylä kaupungin laidaksi:

Autoetnografinen tutkimus paikallisyhteisöjen ja identiteettien liikkeistä

PERTTI RANNIKKO
Joensuun yliopisto

Tämän vuoden alussa Suomessa lakautettiin yli kuusikymmentä kuntaa. Suuri joukko ihmisiä joutuu ilmoittamaan asuinkunnakseen uuden paikkakunnan. Kuntaliitoksen myötä identiteettejä määritellään uudelleen monilla tahoilla ja monin tavoin. Monet kysyvät: minne minä oikein kuulun ja ketkä kuuluvat meihin?

Paikallisidentiteetit ovat olleet toki liikkeessä ennen kuntaliitoksiakin. Artikkelissa paikallisidentiteettien muutokset asetetaan laajempaan yhteyteen tarkastelemalla ensin paikallisyhteisöihin ja identiteetteihin liittyvää teoreetisointia ja analysoimalla sen jälkeen empiirisesti paikallisyhteisöjen ja identiteettien muutoksia. Tutkimusalueena on Joensuun ympäristön maaseutu, erityisesti Kiihtelysvaara, joka liitettiin vuoden 2005 alussa Joensuun kaupunkiin. Tutkimusotetta voitaisiin nimittää autoetnografiseksi, sillä käytän aineistonani havaintoja, joita olen viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana tehnyt osallistuessani paikalliseen toimintaan asuinseudullani Kiihtelysvaarassa.

Tutkimuskysymyksiä ovat: Miten paikallinen yhteisö rakenne ja identiteetti ovat viime vuosikymmeninä tutkimusalueella muuttuneet? Mitkä yhteiskunnalliset tekijät ovat saaneet yhteisöt ja identiteetit liikkeelle? Miten kuntaliitok-

set vaikuttavat yhteisö rakenteisiin ja identiteetteihin laajenevan Joensuun maaseutualueilla?

Paikallisyhteisön ja identiteetin käsitteet

Paikallisyhteisön käsitteellä viitataan erikokoisiin ja eri aluetasoilla oleviin yhteisöihin kuten kyliin, lähiöihin, kuntiin tai seutukuntiin. Paikallisyhteisöjen voidaan ajatella muodostuvan seuraavista kolmesta osatekijästä (kuvio 1, tarkemmin Rannikko 1997a: 225–228): interaktio (kanssakäyminen), identiteetti (samaistuminen) ja instituutiot (palvelut, yhdistykset jne.).

Paikallisyhteisössä ihmisten välillä on yhteisyyttä luovaa sosiaalista vuorovaikutusta. Yhteisökäsitettä onkin käytetty enimmäkseen viittaamaan tietyllä maantieteellisellä alueella ilmeneviin sosiaalisiin suhteisiin (interaktio) ja toisaalta on korostettu yhteenkuuluvuutta ryhmään (identifikaatio). Samaa yhteisyyden muotojen erottelua on pyritty käsitteellistämään myös puhumalla toiminnallisesta yhteisöllisyydestä ja symbolisesta yhteisyydestä (Lehtonen 1990: 23–29). Toiminnallinen yhteisö syntyy konkreettisen vuorovaikutuksen ja toiminnan tuloksena. Symbolinen yhteisyys ilmenee tietoisuudessa ja tunteissa. Se voi olla alkuperältään kulttuurillis-

KUVIO 1. Paikallisyhteisön elementit

ta, jolloin se on syntynyt ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja käytännössä. Symbolinen yhteisyys voi olla myös ideologista, jolloin sen uusintamisesta huolehtivat ideologiset koneistot.

Paikallisyhteisön käsite ei kuvaa vain tietyllä alueella asuvien ihmisten vuorovaikutusprosessia vaan myös sosiaalista järjestelmää. Alueella voi olla omia instituutioita (palveluja, yhdistyksiä ym.), joista muotoutuu paikallinen sosiaalinen järjestelmä. Paikallinen järjestelmä on kuitenkin yleensä osa laajempaa yhteiskuntaa, johon sen yhteydet ovat jatkuvasti kiinteytyneet alueellisen työnjaon lisääntymisen ja yhteiskunnan eriytymisen vuoksi.

Paikallisyhteisöjen ei tarvitse olla ikuisia. Niitä syntyy osaksi aluejärjestelmää kunkin aikakauden tarpeiden mukaisesti, ne elävät aikansa ja lopulta ehkä katoavat (Paasi 1986: 119–130, Riikonen 1994, Rannikko 1997a). Ne ovat prosesseja, joilla on alkunsa ja loppunsa. Tämä ei tarkoita, että hiipuvien paikallisyhteisöjen tilalle jäisi jonkinlainen tyhjiö, vaan vallitsevat yhteisölliset rakenteet korvautuvat uusilla. Entisten palvelujen ja yhdistysten tilalle saattaa tulla aivan uudenlaisia instituutioita, joihin me alamme samaistua.

Yhteisöjen, identiteettien ja instituutioiden rakentumisia ja purkautumisia tapahtuu kaikilla aluetasoilla, paitsi paikallisella myös valtiollisella ja kansainvälisellä. Anssi Paasi (1986, 1991) on kehitellyt eri aluetasolle soveltuvan alueiden institutionalisoitumisen teorian kuvaamaan alueiden elinkaarta. Teorian mukaan alueen institutionalisoitumisessa on analyttisesti erotettavissa

neljä eri vaihetta, jotka voivat olla samanaikaisia tai joiden järjestys voi vaihdella. Vaiheet ovat:

- *territoriaalinen habmottuminen*, jonka ku- luessa alue (kylä, kunta, maakunta, valtio jne.) rajautuu omaksi, muista alueista erot- tuvaksi yksikökseen
- *symbolinen* (käsitteellinen) *habmottuminen*, jossa kehittyvät aluetta luonnehtivat merkit ja symbolit (nimi ym.), joiden kautta alue tunnistetaan ja alueeseen voi samaistua
- *instituutioiden muodostuminen*, jolloin syn- tyvät alueeseen kytkeytyvät yhteiskunnalliset organisaatiot ja instituutiot
- *alueen roolin vakiintuminen*, jolloin tietyl- lä alueella on selkeä identiteetti aluejärjestel- män muiden alueiden joukossa.

Kun alueiden roolit muuttuvat ja uusiutuvat, voi alue myös kadota kokonaan aluejärjestelmän kokonaisuudesta, jolloin puhutaan alueen de- institutionalisoitumisesta (Riikonen 1994: 44– 45). Vallinneet institutionaaliset rakenteet kor- vautuvat uusilla käytännöillä. Osa alueen sym- boleista ja instituutioista voi jäädä elämään myös uudessa tilanteessa ikään kuin muistomerkkeinä alueen aiemmasta identiteetistä ja asemasta.

Paikallisyhteisöjen purkautuessa ei uusia identiteettejä välttämättä synny entisten tilalle. Identiteettien puuttumista voidaan kutsua pai- kattomuudeksi (vrt. Relph 1976, Zimmerbauer 2008: 29). Paikattomista tiloista tulee epäpaik- koja, jotka eivät määrity historian ja muistami- sen kautta (Ruotsala 2007). Entistä harvemmat ihmiset kiinnittyvät ja sitoutuvat alueeseen niin, että lähtisivät sitä yhdessä puolustamaan.

Kun 1990-luvulla alettiin keskustella globa- lisaatiosta ja sen seurauksista, ajateltiin ensin, et- tä identiteetit irtautuvat kokonaan paikoista, his- toriasta ja perinteistä. Maailma tuntui jatkuvasti pienemmältä ja etäisyydet lyhyemmiltä: yhdessä paikassa tapahtuva vaikutti välittömästi hyvinkin kaukana oleviin ihmisiin ja paikkoihin. Saatamme tuntee yhteenkuuluvuutta ihmisiin, joita olemme tavanneet vain television tai internetin välityksel- lä. Eri puolilla maailmaa asuvien ihmisten iden- titeettien oletettiin samankaltaistuvan ja paikal- listen identiteettien häviävän. Nämä olettamuk-

set ovat kuitenkin osoittautuneet liioitelluiksi. Ihmisillä on nykyaikana monenlaisia identiteettejä, myös aikaisempaa useampia paikallisia identiteettejä. Ne eivät tosin säily entisenlaisina vaan muuttuvat jatkuvasti. Nykyajalle onkin tyypillistä, että identiteettimme ovat koko ajan liikkeessä. Kohtaamme entistä enemmän erilaisia vapaasti leijuvia identiteettejä, joista näyttäisi olevan mahdollisuus valita (Hall 1999: 58–65). Vakaiden ja yhtenäisten identiteettien tilalle ovat tulleet uudenlaiset, sirpaleiset ja pirstoutuneet identiteetit. Nykyihmisellä ei ole välttämättä yhtä kiinteää ja pysyvää identiteettiä vaan monta identiteettiä, jotka voivat olla ristiriidassa keskenään.

Identiteetit ja niitä tukevat yhteisölliset rakenteet ovat välttämättömiä nykyihmisillekin, jotta he voivat ankkuroitua osaksi laajempaa yhteiskuntaa. Kaikessa kattavuudessaankin globalisaatio tulee käsitettäväksi vasta pienissä, paikallisissa, omassa elämässä ilmenevissä tapahtumissa. Monet tutkijat ovatkin viime vuosina korostaneet sitä, ettei välttämättä ole ristiriitaa yhtäältä ilmiöiden ja suhteiden maailmanlaajuistumisen ja toisaalta paikallisten kulttuurien ja identiteettien korostamisen ja puolustamisen välillä (esim. Beck 1999: 101–103, Hall 1999: 63–64). Globaali ei siis tuhoa tai korvaa lokaalia vaan niiden välille on syntyvässä uusi suhde. Globaalien ja paikallisten tekijöiden keskinäistä vuorovaikutusta korostavat tutkijat käyttävät käsitettä globalisaatio, joka yhdistää sanat globalisaatio ja lokaalisaatio (Robertson 1995).

Paikallistason merkitystä on korostettu viime aikoina myös alueellisessa kehittämisessä ja aluepolitiikassa. Kuntien, paikallisen liike-elämän ja kansalaisjärjestöjen välinen yhteistyö ja kumppanuus ovat tulleet paikallisen kehittämisen keskeiseksi voimavaraksi. Taloudellisen kehityksen on havaittu olevan suotuisaa alueilla, joilla on ollut runsaasti aktiivista yhdistystoimintaa (Putnam 1993). Aktiivinen kansalaistoiminta luo sosiaalista pääomaa, jolloin ihmisten väliset suhteet voivat perustua keskinäiseen luottamukseen.

Samaistuminen johonkin paikkaan tai alueeseen näyttää olevan välttämätöntä sille, että ihmiset lähtevät mukaan paikalliseen kehittämistoimintaan. Erään tutkimuksen yhteydessä kysyim-

me maaseudun kehittämishankkeisiin osallistuvilta ihmisiltä, mikä on saanut heidät lähtemään mukaan (Rannikko 2000: 143). Tärkeimmät motiivit liittyivät haluun vaikuttaa asuinalueensa ja maaseudun kehitykseen. Paikallinen identiteetti ei tarkoita välttämättä mitään vahvaa paikallisyhteisöä, sillä nykyään paikallisuus ilmenee enemmän ihmisten välisinä verkostoina. Näissä verkostoissa ihmiset asettavat yhteisiä tavoitteita ja motivoituvat lähtemään mukaan toimintaan.

Paikkojen ja verkostojen kasvavaa avoimuutta ja kietoutumista toisiinsa voidaan kuvata brittimaantieteilijä Doreen Massey'n käyttämällä toimintatilan (activity space) käsitteellä, jota hän muun muassa esittelee suomeksikin ilmestyneessä esseessä Paikan käsitteellistäminen (2003, alkuperäinen versio 1995). Toimintatila tarkoittaa niiden tilassa toteutuvien yhteyksien, toimintojen ja paikkojen verkostoa, jossa tietty toimija operoi. Se ei ole selkeärajainen teoreettinen käsite vaan pikemminkin heuristinen apuväline, joka auttaa meitä hahmottamaan yhteiskuntien organisoitumista tilassa. Kaikilla yhteiskunnan toimijoilla, ja myös jokaisella yksilöllä, on oma toimintatilansa. Toimintatilojen luonteessa on Massey'n (2003: 60–63) mukaan tapahtunut viime vuosikymmeninä kaksi tärkeää muutosta: Ensinnäkin niiden ulottuvuudet ovat kasvaneet. Toiseksi sekä toimintatilat että niiden väliset yhteydet ovat monimutkaistuneet. Paikan kannalta nämä kaksi kehityskulkua merkitsevät, että niiden rajat ovat paljon avoimempia kuin ennen ja niiden väliset yhteydet ovat merkittävästi monimutkaistuneet. Massey kyseenalaistaa ajatuksen paikasta yhtenäisenä, erillisenä ja vakiintuneena ja korvaa sen ajatuksella paikasta toimintatilojen kohtaamispaikkana: yhteyksien ja suhteiden, vaikutteiden ja liikkeiden tietynlaisena kietoutumispaikkana.

Avoimuutta ja verkostoitumista korostava paikkakäsitys johtaa hahmottelemaan hyväksynnän maantiedettä, jossa poissulkeviin rajoihin ja identiteetteihin suhtaudutaan kriittisesti (Massey 2003: 78–81). Rajojen näkeminen paikkojen ympärillä on Masseyllä regressiivistä, rajattomuuden korostaminen progressiivista (vrt. myös Massey 2008). Paasin (2008) mukaan tämä on turhan kategorinen lähtökohta, sillä rajojen ja

rajattomuuden, avautumisen ja sulkeutumisen ilmiöt ja mekanismit ovat usein olemassa yhtä aikaa. Paasi korostaa rajoja tuottavien käytäntöjen sekä rajojen olemassaolon muotojen ja merkitysten kontekstisidonnaisuutta. Maailman ilmeneminen Masseyille avoimena kulttuurien kohtauspaikkana liittyy paljolti siihen, että hänen empiirisenä viitetaustanaan ovat usein Lontoo ja muut suurkaupungit sekä niiden moniulotteinen elämä.

Autoetnografinen metodi

Paikallisyhteisöjä ja identiteettejä tutkittaessa tutkijan osuus on keskeisempi kuin monen muun tutkimusaiheen kohdalla. Se, miten tutkija on vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa ja miten hän tulkitsee tuon suhteen, vaikuttaa ratkaisevasti tutkimustuloksiin. Tässä artikkelissa tulkitseen oman asuinyhteisöni Kiihtelysvaaran elämää, joten tutkijan vaikutus tutkimustuloksiin on tavanomaistakin suurempi. Esittelen tapahtumia, joissa olen itse ollut mukana aktiivisena toimijana, en ensisijaisesti tutkijana vaan alueen asukkaana ja kyläaktivistina. Olen siis itse osa tutkimuskohdettani.

Tutkimusotettani voidaan nimittää autoetnografiaksi. Etnografit hankkivat aineistonsa liikumalla kentällä, tutkittavien parissa. Havaintoja ja haastatteluja tehdään arkisissa yhteyksissään, mutta tapahtumien ja niitä määrittävien suhteiden tulkinta tehdään analyttisesti. Anderson (2006) määrittelee analyttisen autoetnografian tutkimukseksi, jossa (1) tutkija on tutkittavan ryhmän täysivaltainen jäsen, (2) hänen asemansa ja roolinsa ryhmässä näkyy tutkimusjulkaisussa ja (3) tutkija lisää teoreettista ymmärrystä laajemmista yhteiskunnallisista ilmiöistä.

Koska autoetnografiaa tekevän tutkijan aineistona ovat hänen omat kokemuksensa ja reflektionsa, kirjoittaa tutkija usein ensimmäisessä persoonassa (Mäkelä 2007: 78–79). Tutkijan taustojen ja henkilökohtaisen roolin aktiivinen käsittely aineiston analyysissä ja raportoinnissa lisää refleksiivisyyttä (Ojanen 2008). Subjektiiivisuudesta ja sen avoimeksi tekemisestä voi näin muodostua ongelman sijaan tutkimuk-

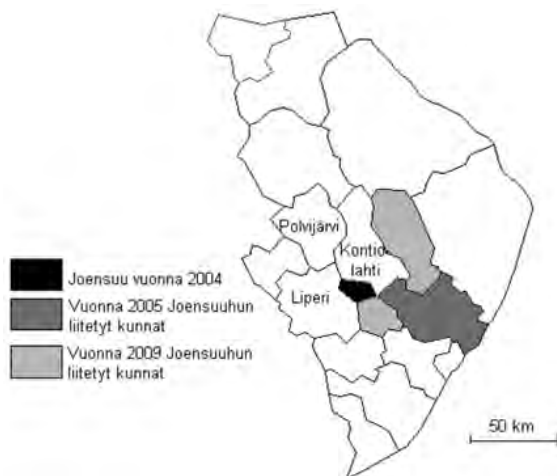
sen resurssi. Eksplikoidamalla omaa näkökulmaansa ja osuuttaan yhteisön elämässä antaa tutkija myös lukijalle välineitä arvioida tulkintojaan ja johtopäätöksiään.

Muutin Kiihtelysvaaraan, Haapalosen kylään, Joensuusta keväällä 1986. Olimme maallemuuttajia, joilla ei ollut mitään aikaisempaa suhdetta kylään. Kaikki kolme lastamme ovat syntyneet siellä ja käyneet peruskoulun ala-asteen Huhtilammen kyläkoulussa. Haapalosen kylätoimikunnan toimintaan olen osallistunut vuodesta 1987 lähtien, melkein koko ajan sihteeri-rahastonhoitajana. Suomen liittyttyä Euroopan unionin jäseneksi alkoi syksyllä 1995 Leader-ohjelman valmistelu, johon osallistuin aktiivisesti alusta lähtien. Toimin myös Joensuun seudun Leader-yhdistyksen ensimmäisenä puheenjohtajana.

Leader-toiminta muutti Kiihtelysvaarassa kylätoiminnan luonnetta ja vaikutti myös paikalliseen identiteettiin. Kun alueen kylätoiminta oli ennen ollut yhteisten tilaisuuksien järjestämistä ja olemassa olevien palvelujen puolustamista, tuli hanketyö nyt keskeiseksi. Osana prosessia perustimme vuonna 1996 Kiihtelysvaaran eteläiset kylät ry:n, jonka hallituksen jäsenenä toimin vuosina 1996–2003, vuodet 1998–2000 myös puheenjohtajana.

Vuonna 2003 alettiin valmistella Kiihtelysvaaran ja sen naapurikunnan Tuupovaaran liittämistä Joensuun kaupunkiin. Kun molemmat noin 2 500 asukkaan kunnat liitettiin vuoden 2005 alussa Joensuuhun, kasvoi kaupungin asukasluku 58 000:een. Vuoden 2009 alussa Joensuuhun liittyivät myös Pyhäselkä ja Eno, molemmat 7 000–8 000 asukkaan kuntia. Kuntaliitoksesta jäivät pois Joensuun eniten havittelemat, noin 12 000 asukkaan Kontiolhti ja Liperi, sekä pieni 5 000 asukkaan Polvijärvi (kuvio 2).

Toisin kuin muiden kuntien kohdalla, Kiihtelysvaarassa järjestettiin ennen kuntaliitospäätöstä neuvoo-antava kansanäänestys. Siinä noin kaksi kolmasosaa äänestäneistä kannatti liitosta. Itse äänestin kuntaliitosta vastaan. Ennen kansanäänestystä osallistuin kuntaliitosta koskeviin keskusteluihin eteläisten kylien yhdistyksessä ja myös laajemmin maakuntalehdessä ja yleisötilaisuuksissa, joissa toin esiin kriittisiä näke-

KUVIO 2. Joensuun seudun kuntaliitosten eteneminen

myksiä suunnitellusta liitoksesta. Kuntaliitoksen jälkeinen osallistumiseni Kiihtelysvaaran kylien kehittämiseen ja sitä koskevaan keskusteluun rajoittuu lähinnä Huhtilammen koulun lakkauttamista vastustavaan yleisönsastokirjoitteluun marras-joulukuussa 2005.

Tämän artikkelin aineisto perustuu suurimmaksi osaksi edellä kuvatun omakohtaisen osallistumisen myötä kertyneisiin kokemuksiin. Vanhempia aikoja koskevaa muisteluaineistoa olen saanut vetäessäni vuosina 1989–1990 asuinkylässäni Haapalosella perinnepiiriä, jossa kävimme kyläläisten kanssa keskustellen läpi erilaisia menneisyyden tapahtumia. Olen vuosien varrella vähitellen laajentanut historian har-

TAULUKKO 1. Kiihtelysvaaran eteläisissä kylissä olleiden kansakoulujen/peruskoulun alasteiden toimintavuodet

Oskola	1902–1961
Palo	1917–1969
Oskolansalo	1945–1974
Haapaloso	1945–1981
Uskali	1905–1986
Raatevaara	1924–1991
Huhtilampi	1905–2006

rastustani muihin alueen kyliin keskustellessani ihmisten kanssa. Muutaman kerran olen testannut kylätilaisuuksissa tietojani pitämällä esitelmiä alueen kylien vaiheista, jolloin olen saanut uutta ja täsmentävää tietoa. Artikkelissa olen mahdollisuuksien mukaan viitannut kyllistä olemassa olevaan kirjalliseen aineistoon. Erityisesti uusimmissa, ristiriitoja synnyttäneissä asioissa olen käyttänyt runsaasti viittauksia kirjallisiin lähteisiin, jotta kriittinen lukija voi halutessaan tarkistaa tulkintojeni taustoja.

Olen aikaisemmin kirjoittanut Leader- ja hanketoiminnan alkuvaiheen tapahtumista Kiihtelysvaaran eteläisissä kylissä kaksi laajaa artikkelia: Kaksi vuotta Leader-sähellystä: paikallisaktivistin muistelmat (1997b) ja Kehittämishanke paikallisen identiteetin muovaajana (2000). Jälkimmäisen artikkelin tietoja ja tulkintoja olen käyttänyt hyväksi tässäkin artikkelissa 1990-lukua esitellessäni. Aikaisempien tapahtumien kuvauksessa minulla on nyt ollut käytössä täsmällisempiä tietoja ja 2000-luvun tiedot ovat kokonaan uusia.

Vanhon kyläidentiteettien toiminnallinen perusta murenee

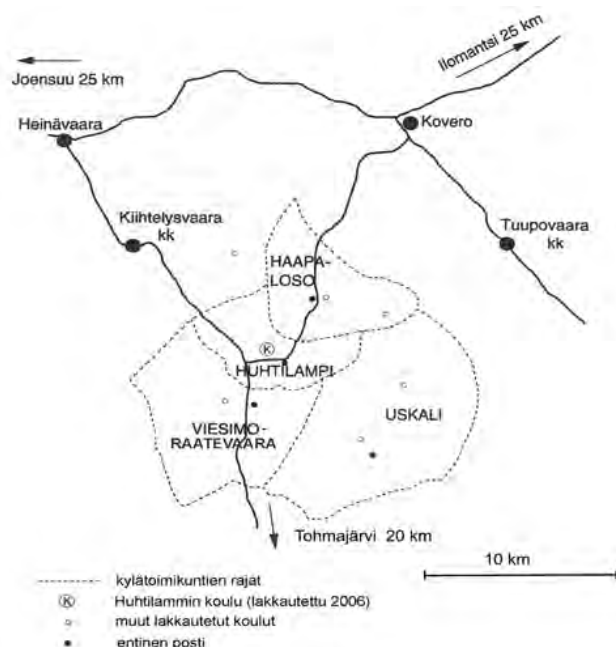
Yhteiskunnalliset muutokset ovat viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana muuttaneet paljon paikallisyhteisöjä ja asukkaiden samaistumiskohteita Kiihtelysvaarassa. Muuttaessamme sinne 1980-luvulla oli kunnan eteläisissä osissa useita kyliä, joissa paikallisidentiteetti oli vahva. Kylien rajat eivät olleet täysin yksiselitteiset, sillä alueella oli jo 1960-luvulla lakkautettu Oskolan ja Palon koulut sekä 1970-luvun alkupuolella Oskolansalon koulu. Vielä 1950-luvulla oli Kiihtelysvaaran eteläisiin kyliin rakennettu neljä uutta koulurakennusta (Peltonen 1977). Monet iäkkäät ihmiset mielsivät kylät ja kylien rajat vanhojen koulupiirien mukaan. Parhaimmillaan alueella oli seitsemän koulupiiriä (taulukko 1.). Kylien kukoistuskautena niissä toimi monenlaisia yhdistyksiä ja harrastepiirejä. Esimerkiksi oma marttayhdistys oli Haapalosen, Huhtilammen,

Oskolan, Palon, Raatevaaran ja Uskalin kylissä (Noponen 1977: 525–529).

Alueen pääelinkeinoihin liittyviä yhdistyksiä olivat muun muassa Huhtilammin maamiesseura ja Huhtilammin karjantarkkailuyhdistys (Ojanaho 1992: 80–110) sekä Haapalosen metsä- ja uittotyöväen ammattiosasto (Haapalosen perinnepiiri 1989). Vaikka maa- ja metsätalous olivatkin kaikissa kylissä hallitsevia, oli niiden välillä myös sosiaalisia eroja. Haapaloso oli metsätyömiesten-pienviljelijöiden kylä, muut kylät olivat talonpoikaisempia. Erot näkyivät myös poliittisessa suuntautumisessa. Haapalosolla toimi sosialidemokraattinen työväenyhdistys, Huhtilammilla ja Uskalissa maalaisliiton, myöhemmin keskustan, paikallisyhdistys. Tämä poliittinen ero näkyi hyvin vielä 1980-luvulla muuttaessani alueelle. Vuoden 1988 kunnallisvaaleissa sosialidemokraatit saivat eniten ääniä Haapalosolla, kolmella muulla äänestysalueella keskustapuolue (Kunnallisvaalit 1988). Kaikilla neljällä äänestysalueella toiseksi suurin puolue oli Suomen Maaseudun Puolue. Pienviljelijäväestön protestiksi tulkittu vennamalaisuuden nousu 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa

näkyi hyvin selvästi Kiihtelysvaarassa, SMP:n legendaarisen puoluesihteerin Eino Poutiaisen kotikunnassa (Poutiainen 1972). Se, että kylissä samaistuttiin erilaisiin poliittisiin ryhmiin, kertoo siitä, että niissä asuvat eivät olleet vain kyläläisiä vaan myös kansalaisia, jotka pyrkivät vaikuttamaan paitsi omaan asemansa myös laajemmin yhteiskunnan kehitykseen.

Maa- ja metsätalouden rakennemuutokset kouraisivat 1960- ja 1970-luvuilla erityisen rajusti Kiihtelysvaaran eteläisiä kyliä. Kun alueen kolmen maarekisterikylän (Huhtilampi, Oskola ja Palo) henkikirjoitettu väestö oli 1950-luvun alussa lähes 2 000, oli se 1980-luvulla enää kuutisensataa. Kaikkia entisiä kyliä ei tämän murroksen jälkeen voinut enää pitää kyläyhteisöinä. 1980-luvulle tultaessa alueella oli toiminnassa Haapalosen, Huhtilammen, Raatevaaran ja Uskalin koulut. Kaikissa neljässä kylässä oli myös kauppa ja postikonttori sekä oma äänestysalue, paitsi että Raatevaara-Viesimon kylän posti oli suljettu jo 1970-luvulla. Kun alueelle perustettiin 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa kylätoimikunnat, noudattivat niiden rajat paljolti tuonaikais-

KUVIO 3. Kiihtelysvaaran eteläisen osan kylätoimikuntien toiminta-alueet sekä alueella olleiden koulujen ja postikonttoreiden sijainnit

ten koulupiirien rajoja (kuvio 3). Myös 1980-luvun seutukaavoissa oli Kiihtelysvaaran eteläosaan sijoitettu neljä kyläkeskusta: Haapaloso, Huhtilampi, Uskali ja Viesimo (Kiihtelysvaaran kunnalliskertomus 1985: 4).

Näiden neljän kylän toiminnallinen perusta oli kuitenkin murenemassa jo kylätoimikuntia perustettaessa. Paikallisten instituutioiden lopettamisen kiivain vaihe oli vasta edessäpäin. Haapalosen ala-aste lakkautettiin vuonna 1981, Uskalin 1986 ja Raatevaaran 1991. Huhtilammien, Oskolan ja Uskalin postikonttorit suljettiin vuonna 1990. Vanhat kylät eivät siten enää 1990-luvulla olleet paikallisyhteisöjä, joilla olisi omia palveluja tai muita paikallisia instituutioita. Alueella oli tuolloin toiminnassa vain yksi peruskoulun ala-aste, Huhtilammen koulu. Tästä laajasta koulupiiristä, joka kattaa kaikki eteläiset kylät, oli tullut uusi toiminnallinen kylä. Useimpien asukkaiden paikallisidentiteetti paikantui kuitenkin vielä vanhoihin kyliin, jotka elivät vahvoina tietoisuudessa ja tunteissa.

Kyläläisten yhteenkuuluvuuden perusta oli menneisytydessä, kylien kukoistuskauten käytännössä ja vuorovaikutuksessa, yhteisissä kamppailuissa ja tappioissa. Kun identiteetit olivat vahvasti sidottuja menneisyyteen, sai se nurkkakuntaisia piirteitä, joka rajoitti ja vaikeutti ihmisten välistä luontevaa yhteistoimintaa. Itselleni erityisen opettavainen oli vuosina 1989–1990 käyty kamppailu postikonttorimme säilyttämiseksi (Rannikko 2000: 150–151). Kiihtelysvaaran eteläisissä kylissä oli tuolloin vielä kolme postikonttoria: Huhtilammien ja Uskalin postit sekä Oskolan posti, joka toimi meidän haapalosalaisen postina. Posti- ja telelaitoksen suunnitelman mukaan Oskolan ja Uskalin postikonttorit suljettaisiin ja niiden asukkaat siirtyisivät käyttämään Huhtilammien postia. Haapalosella postin lakkauttaminen nostatti aktiivisen vastarinnan, joka näkyi nimien keruuna vetoamuksiin ja yhteydenottoina päättäjiin. Pidimme asian tiimoilta monia kyläkokouksia, joissa postilaitoksen lisäksi arvostelun kohteiksi joutuivat myös huhtilampelaiset. Ymmärsin, että Haapalosen koulun lakkauttaminen kymmenen vuotta aikaisemmin oli synnyttänyt samanlaisia tunteita.

Huhtilampi oli kunnan suunnitelmissa eteläisen osan keskuskylä, jonka palveluvarustus oli tarkoitus pitää ympäristökyliä parempana. Yhtään postikonttoria ei alueelle lopulta kuitenkaan jäänyt, kun posti- ja telelaitos vuonna 1990 lakkautti kaikki Suomen haja-asutusalueilla sijaitsevat postikonttorit. Tuntui siltä, että tulos oli monelle haapalosalaiselle jonkinlainen voitto, sillä nyt Huhtilammille kävi yhtä huonosti kuin muillekin. Vanhoihin kyliin rajoittunut paikallinen identiteetti alkoi olla entistä useammin kylien välisen yhteistyön este. Se oli symbolista yhteisyyttä, jolla ei ollut enää toiminnallista perustaa.

Kylien avautuminen ja laajeneminen

Uusi sukupolvi ja paljolti alueelle muuttaneet uudet asukkaat alkoivat 1990-luvulla kyseenalaistaa Kiihtelysvaaran perinteistä, kyläkeskeistä toimintatapa. Kun Suomi liittyi vuoden 1995 alussa Euroopan unioniin, alkoi maaseudun kehittämisessä projektien aikakausi. Ihmisten ja yritysten oli osattava tunnistaa yhteiskunnan kehitysvirroissa ne mahdollisuudet, joista saattoi olla hyötyä heille ja heidän kylilleen. Kiihtelysvaarassa tartuttiin etenkin Leader-toiminnan tarjoamiin uusiin mahdollisuuksiin (ks. Rannikko 2000). Kylät ja niiden rajat alettiin nähdä ja kokea uudella tavalla ja toimintatila laajeni. Keskeisessä asemassa kylien avautumisessa oli eteläisten kylien maaseutumatkailun kehittämishanke, jonka toiminta-alueena oli yksittäisen kylän asemesta kunnan koko eteläinen osa. Vuonna 1996 perustettiin hankkeen käytännön organisoijaksi Kiihtelysvaaran eteläiset kylät ry. Aikaisemmin tuskin kukaan käytti aktiivisesti tätä nimitystä, mutta viimeisen kymmenen vuoden aikana nimitys on vakiintunut.

Aluksi uudet ajatukset ja toimintatavat herättivät kylissä varauksellisuutta, yhteentörmäyksiä ja ristiriitoja. Maaseudun perinteisissä ammateissa toimivat näyttivät luottavan edelleen vanhoihin vaikuttamiskanaviin. Uusi toimintakulttuuri nousikin etupäässä uusien asukasryhmien aktiivisuudesta. Kiihtelysvaaran eteläisten kylien hallituksessa vuosina 1997–1999 toimineista 12 henkilöstä vain kaksi on alueella syntyneitä ja heis-

täkin toinen kauan muualla asunut paluumuuttaja (Rannikko 2000: 159–160). Yleisimmäksi elinkeinoksi alueella oli noussut taajamissa työskäynti. Maaseudulla asuminen oli tullut osaksi ihmisten normaalia muuttokiertoa; siellä asuttiin aikansa ja elämäntilanteen muuttuessa saatettiin muuttaa muualle. EU-jäsenyyden myötä korostuneet ohjelmalliset toimintatavat sopivat hyvin tähän projekti-identiteettiin ja notkeaan yhteisöllisyyteen.

Joensuun seudun Leader-toimintaryhmän työhön osallistuneet löysivät yhteistyökumppaneita myös muista Joensuun ympäristön maaseutukunnista. Leader-yhdistyksen hallitukseen tai työvaliokuntaan on eteläisistä kylistä kuullut viisi henkilöä, joista kaksi on toiminut yhdistyksen puheenjohtajina. Toimintaryhmä- ja hankeaktiivisteille syntyi vanhan kyläidentiteetin rinnalle uusia paikallisia identiteettejä: he olivat tietoisia asumisestaan Kiihtelysvaaran eteläisissä kylissä ja Joensuun seudun maaseudulla. Uudet yhteistyöverkostot loivat myös uutta tietoa, uusia merkityksiä ja uusia arvoja.

Nurkkakuntaisuus ja muiden vieroksunta eivät ole Kiihtelysvaaran eteläisistä kylistä tietenkään kokonaan hävinneet, mistä kertovat monet yhteistyöhön alkuvaiheisiin liittyvät käytännön vaikeudet (Rannikko 2000: 153–159). Ensimmäisessä hankkeessamme opettelimme hanketoimintaa, kylien välistä yhteistyötä ja muuta yhteistä tekemistä, toisin sanoen kasvatimme alueemme sosiaalista pääomaa ja kehitimme uudenlaisia paikallisia identiteettejä. Uudet identiteetit osoittautuivat resurssiksi myös jatkossa, sillä Kiihtelysvaaran eteläisissä kylissä on kylien välinen hanketoiminta jatkunut vilkkaana myös 2000-luvun puolella. Uusia hankkeita ovat olleet muun muassa nuorten musiikkikulttuurihanke, erityisviljelytuotteiden selvityshanke, Oskolankosken juhlapaikan kunnostushanke ja kyläsuunnitelman teko (Kiihtelysvaaran eteläiset kylät ry 1996–2006). Toiminta on edennyt aaltomaisesti: aina on löytynyt hankkeita ideoimaan ja toteuttamaan uusia ihmisiä, kun entiset ovat väistyneet. Nykyaikaista kylätoimintaa voitaisiinkin kutsua kevyeksi yhteisöllisyydeksi: ihmiset lähtevät mukaan itseään kiinnostaviin ja koskettaviin projektiluonteisiin

hankkeisiin siksi ajaksi, jolloin heillä on jotain annettavaa yhteisölleen.

Eteläisten kylien jälkeen rekisteröityivät kyläyhdistyksiksi myös Raatevaaran ja Uskalin kylätoimikunnat; edellinen paljolti entisen kouluksiinteen – nykyisen kylätalon – ylläpitämisen vuoksi, jälkimmäinen kyläkohtaisten hankkeiden hallinnointia varten. Kylätoiminnan luonne on Kiihtelysvaarassa muuttunut runsaassa kymmenessä vuodessa paljon. Ennen hankkeet olivat uimarantojen kunnostamisen ja grillikatosten rakentamisen tapaisia pieniä hankkeita, joita kunta saattoi tukea korkeintaan muutamalla tuhannella markalla. Leader-rahoituksen myötä hankkeiden budjetit ovat jopa sadantuhannen euron luokkaa. Hanketoiminta ja sitä tukevat talkoot ovat osittain johtaneet siihen, että hankeaktiivisteille ei ole enää jäänyt aikaa ja voimavaroja järjestää pienimuotoisia kyläjuhlia, jotka aikaisemmin olivat kylätoiminnan perustana. Haapalosen ja Huhtilammin kylätoimikunnat hiipuivat, kun aktiivisimmat ihmiset keskittyivät hanketoimintaan eteläisten kylien yhdistyksessä.

Samalla kun kylät ovat avautuneet, ne ovat myös integroituneet syvemmälle yhteiskunnan valtavirtoihin ja markkinatalouteen. Leader-ohjelmia tutkinut brittisosialogi Christopher Ray (1997) toteaa ohjelmien yhtenä keskeisenä tavoitteena olevan kytkää syrjäiset maaseutualueet osaksi yhdentyvää markkina-aluetta ja eurooppalaista identiteettiä. Eräät Suomea ja muita maita koskevat tapaustutkimukset viittaavat siihen, että tässä on onnistuttukin: Leader-toimintaan osallistuneiden asenteet ovat muuttaneet EU-myönteisemmiksi (Ray 1997, Rannikko 2000: 162). Kiihtelysvaaran eteläisten kylien hanketoiminta on tällä vuosituhanella muuttunut kansainvälisemmäksi, muun muassa lokakuussa 2008 bussilastillinen kiihtelysvaaralaisia kävi vastavierailulla unkarilaisessa ystävyyskylässä. Onkin mahdollista, että uusien identiteettien joukkoon syntyy vielä Euroopan maaseudulla asuvia yhdistäviä identiteettejä.

Kyläyhdistysten ohella myös muu yhdistystoiminta on avautunut ja ylittänyt perinteiset kylärajat. Kiihtelysvaaran eteläisten kylien alueella toimivista yhdistyksistä ovat aktiivisimpia

viime vuosina olleet Huhtilammen Eränkävijät ja Oskolan Erä, joista edellinen on perustettu 1962 ja jälkimmäinen 1972. Nykyisin molempien metsästysseurojen aktiivijäsenistä suurin osa asuu muualla, vaikka heillä yleensä onkin sukusidoksia kyliin. Alueella on runsaasti myös loma-asuntoja. Kiihtelysvaaran eteläisten kylien luonto ei enää merkitsekään valtaosalle siellä liikkuvista elinkeinoista ja toimeentuloa vaan maisemaa, elämyksiä, sukujuuria tai rauhaa. Sen vuoksi on varsin luonnollista, että yhdistystoiminnassakin luonnon virkistyskäyttö on saanut keskeisen aseman. Paljolti eteläisten kylien aktivistien varassa on ollut jo monena vuonna Raatevaaran kylätalolla järjestetyt Tattikarnevaalit, joiden hallinnointia varten kiihtelysvaarialaiset yhdistykset perustivat oman Tattikarnevaali-yhdistyksen.

Useat alueen yhdistykset ovat väen vähetessä ja ikääntyessä lopettaneet kokonaan toimintansa, jolloin toiminta on saattanut muuttua kuntakeskusvetoiseksi. Mutta on yhteistyölle myös muita suuntia. Kiihtelysvaaran eteläisissä kylissä on edelleen aktiivisia maruttoja, vaikka alueella ei olekaan enää omaa maruttoyhdistystä. Marutot ovat liittyneet Tohmajärven puoleisen naapurikylän, Vatalan, maruttoyhdistykseen ja Vatalasta on käynyt muutamia oppilaita naapurikunnan puolella Huhtilammen koulussa. Myös työssäkäyntiliikenne suuntautuu eteläisistä kylistä oman kuntakeskuksen ohella lähitaajamiin Tohmajärvelle ja Tuupovaaraan sekä hieman kauempana sijaitsevaan Joensuuhun. Kylät ovatkin siten avautuneet eri suuntiin monilla tavoilla ja tasoilla.

Kuntaliitoksella laitakaupunkilaisiksi

Edelliset kuvaukset kertovat siitä, miten paikallisyhteisöt ja -identiteetit ovat Kiihtelysvaarassa muuttuneet maaseudun rakennemuutosten aikana ja Euroopan unioniin liittymisen jälkeen. Vielä suurempi yhteisö- ja rakenteiden muutos on kuitenkin tapahtumassa parhaillaan Kiihtelysvaaran kunnan liitettynä vuonna 2005 Joensuun kaupunkiin. Liitoksen vaikutuksia ei voida vielä kovin tarkkaan analysoida, mutta joitakin havaintoja ja olettamuksia muutoksen suunnista on jo mahdollisuus esittää.

Kuntaliitoskeskustelu käynnistyi Kiihtelysvaarassa yllättäen alkuvuodesta 2003, jolloin esillä oli aluksi vain Kiihtelysvaaran ja Tuupovaaran liitos. Vielä muutama viikko aikaisemmin oli kunnanjohtaja Juhani Rouvinen paikallislehteen kirjoittamassaan joulutervehdyksessä kiteyttänyt paikkakunnalla vallinneen varsin yleisen käsityksen kuntaliitoksista seuraavasti (Kiihtelysvaara-lehti 19.12.2002):

Kiihtelysvaaran kannalta liittyminen toiseen kuntaan ainakin vähentää ”läheisyysperiaatetta” ja eittämättä johtanee palvelujen määrän ja laadun vähenemiseen eräiltä osin. Keskittymisen seuraus on reuna-alueitten näivettyminen.

Aloite kuntaliitoksen tutkimisesta tuli Tuupovaaran taholta (Kiihtelysvaara-lehti 27.2.2003). Jo helmikuussa tekivät molempien kuntien kunnanhallitukset päätöksen selvittää kuntaliitosmahdollisuudet. Tällöin korostettiin kuntien samankokoisuutta sekä kuntakulttuurin ja organisaatioiden samankaltaisuutta (Karjalainen 25.2.2003). Alkukesästä mukaan selvitystoimikuntaan tulivat Joensuun edustajat ja sisäasianministeriö asetti selvitysmiehen laatimaan ehdotusta kolmen kunnan liitoksesta (Karjalainen 6.6.2003 ja 12.8.2003). Lokakuussa julkaistussa kuntajakoselvittäjän loppuraportissa samoin kuin sitä tukeneissa kuntien johtohenkilöiden kannanotoissa kolmen kunnan liitosta perusteltiin Kiihtelysvaaran ja Tuupovaaran heikolla taloudella sekä Joensuun seudun kehittämistarpeilla (Karjalainen 25.10.2003a, Myllyniemi 2003). Kiihtelysvaaran kunnalle oli syntynyt vuosien varrella elinkeinopoliittisista investoinneista paljon velkaa. Palvelut olivat kylläkin hyvätasoisia ja ne oli tuotettu suhteellisin pienin kustannuksin.

Kuntaliitosselvitys synnytti vilkkaamman keskustelun Kiihtelysvaarassa kuin Tuupovaarassa ja Joensuussa. Yksi aktiivisimmista keskustelijoista oli Kiihtelysvaaran eteläiset kylät ry, joka julkisti paikallis- ja maakuntalehdessä hallituksen kannanoton (Karjalainen 25.10.2003b) ja järjesti kuntakeskuksessa paneelikeskustelun (Karjalainen 13.1.2004). Eteläisten kylien yhdistys ei pitänyt tarkoituksenmukaisena Kiihtelysvaaran liittämistä Joensuuhun, koska lä-

hivalvelut joutuisivat uhanalaisiksi ja päätösvalta siirtyisi etäämmäksi virka- ja luottamusmiehille, joille maaseudun olosuhteet ovat vieraita. Yhdistys piti varteenotettavampana vaihtoehtona Kiihtelysvaaran ja Tuupovaaran keskinäistä liitosta. Se piti myös välttämättömänä kansanäänestuksen järjestämistä kuntaliitosasiassa.

Toisin kuin Joensuussa ja Tuupovaarassa, Kiihtelysvaarassa järjestettiin liitosasiassa neuvonantava kansanäänestys. Äänestyksessä 63 prosenttia äänestäneistä kannatti Kiihtelysvaaran kunnan liittämistä Joensuun kaupunkiin. Kannatus oli samaa suuruusluokkaa kaikilla kolmella äänestysalueella, myös eteläisten kylien eli Huhtilammin äänestysalueella (Karjalainen 26.1.2004). Se, että kaksi kolmesta alueellamme tuki Joensuuhun liittymistä vastoin yhdistyksemme kantaa, oli ainakin minulle yllätys. Ilmeisestikin enemmistö äänestäjistä luotti enemmän vanhoihin viiteryhtiönsä, puolueisiin ja kunnallispolitiikkoihin, kuin uusien asukasryhmien aktivisteihin. Huhtilammin äänestysalue on keskustan vankkaa tukialuetta. Vuoden 2004 kunnallisvaaleissa keskustan ääniosuus oli 68 prosenttia sosialidemokraattien saadessa 22 prosenttia äänistä (Karjalainen 26.10.2004). Sosialidemokraatit olivat aluksi innokkaampia Joensuuhun liittymiä, mutta lopulta myös keskustan kiihtelysvaaralaiset johtohenkilöt ajoivat vahvasti liitosta (Karjalainen 2.10.2003 ja 3.11.2003). Ilmeisestikin Kiihtelysvaaran tapaisella maaseutualueella on puolueuskollisuus edelleen niin voimakasta, että eteläisten kylienkin äänestäjät saatiin tiukan paikan tullen tukemaan paikallisen puoluejohdon kantaa.

Kuntaliitoksen jälkeen hallinnollisia tehtäviä siirrettiin Kiihtelysvaarasta ja Tuupovaarasta Joensuuhun. Kiihtelysvaaran kunnantoimiston tiloihin tuli palvelupiste, jonka yhteydessä sijaitsevat muun muassa kirjasto, terveysasema, paloasema ja sosiaalitoimen palveluja (Joensuun palvelut 2008). Eteläisten kylien kohdalla kuntaliitos toi mukanaan palvelujen puolustustaistelua, jotka päättyivät pääsääntöisesti tappioon. Jo ensimmäisenä liitosvuonna Joensuun koulutuslautakunta päätti lakkauttaa Huhtilammin alasteen. Oppilaiden vanhemmille ja kyläläisil-

le koulun lakkauttamisesta järjestetty kuulemistilaisuus kertoo, miten päätöksentekokulttuuri Joensuussa poikkeaa Kiihtelysvaarassa totutusta. Kiihtelysvaarassa koulupiirien muutoksia olivat yleensä edeltäneet keskustelutilaisuudet kyläkouluilla, joihin kyläläisten ohella osallistuivat myös kunnan johtavat virka- ja luottamushenkilöt. Huhtilammin koulun lakkauttamista koskevassa kuulemistilaisuudessa olivat läsnä koulutoimen edustajina vain koulutuslautakunnan kiihtelysvaaralainen rivijäsen sekä vs. koulutoimenjohtaja ja suunnittelija. Lautakunnan puheenjohtajia ja muita jäseniä ei näkynyt. Paikalle tulleiden koulutoimen virkamiesten oli vaikea ymmärtää kyläkoulujen moninaista roolia kylässä (koulutuslautakunnan näkökulmana kyläläisten huomautuksiin ks. Joensuun kaupunki 2005a).

Kyläläiset katsoivat Huhtilammin koulun lakkauttamisen olevan vastoin kuntaliitossopimusta. Ennen neuvonantavaa kansanäänestystä kunta jakoi jokaiseen kiihtelysvaaralaiseen talouteen esitteen Ajan oloon, jossa todetaan koulutuspalveluista: ”Kiihtelysvaaran kouluverkkoon kuntaliitos ei tuo muutoksia. Vuonna 2005 kunnassa olisi toiminnassa yksi yläkoulu ja kolme alakoulua. Myöskään koulujen lakkauttamistarvetta ei ole.” Sama toteamus on myös kuntajakoselvittäjä Pekka Myllyniemen (2003: 43) lopuraportissa.

Huhtilammin koulun lakkauttamisasiassa äänestettiin sekä koulutuslautakunnassa että kaupunginhallituksessa (Joensuun kaupunki 2005a ja 2005b). Enemmistö katsoi, että sitovia eivät ole kuntajakoselvityksen muotoilut vaan ainoastaan kuntien hallinnon ja palvelujen järjestelysopimuksen lauseet. Kiihtelysvaaralaiset luottamusmiehet luulivat sopineensa aivan muuta aikoinaan kuntaliitoksesta päättäessään, sillä Joensuun valtuustossa istuneet kaupunginvaltuutetut valittivat lakkauttamispäätöksestä hallinto-oikeuteen (Joensuun kaupunki 2006).

Kylien asukkaiden energiaa on kulunut muihinkin puolustustaisteluihin. Heti liitoksen jälkeen joutui Uskalin kylätoimikunta luopumaan kunnan rivitalossa olleesta kokoontumistilastaan, kun kaupunki korotti vuokraa merkittävästi. Paikallisille kehittämishankkeille ongelmia on

tuottanut se, että Joensuun kaupunki luopui pienille yhdistyksille annetusta tilapäislainasta, joka Leader-hankkeiden jälkikäteismaksatuksen vuoksi on ollut tarpeellista. Kaikki muut Joensuun seudun kunnat antavat edelleen tätä lainaa.

Johtopäätöksenä edellä kuvatusta voinee todeta, että Joensuun kaupungin päätöksenteossa on ollut vaikeaa ymmärtää kylien ja kylätoiminnan erityispiirteitä. Kukin hallintosektori toimii omalla logikallaan, johon ei kuulu kylien näkökulma ja omachoinen kehittäminen. Monipuolisia ja moniarvoisia asuinympäristöjä ei pidetä resursseina Joensuun kehittämisessä vaan menoeränä omalle hallintosektorille.

Sektorinäkökulmaa on edustanut myös vaarakuntien liitoksen yhteydessä perustettu maaseutuasiain neuvottelukunta, joka ei puuttunut Huhtilammen koulun lakkauttamiseen. Sen toteuttaman maaseutuohjelman yhtenä tavoitteena on ollut maaseutualueiden markkinointi (Joensuun maaseutualueiden kehittämis- ja markkinointiohjelma 2005–09), mutta se ei ilmeisesti nähnyt peruspalvelujen puolustamisen olevan uusien asukkaiden houkuttelemisen kannalta keskeistä. Maaseutuasiain neuvottelukunta onkin keskittynyt käyttämään niin sanottua maaseuturahaa, joka lohkaistiin valtiolta kuntaliitoksen vuoksi saadusta yhdistymisavustuksesta. Tästä rahasta oli vuoden 2006 loppuun mennessä osarahoitettu kolmekymmentä hanketta, joista vain neljässä vetovastuu oli jollakin kyläyhdistyksellä (Joensuun maaseutuohjelman ulkopuolinen väliarviointi 2007: 15–18). Useimmin vastuutahoina toimivat ProAgria Pohjois-Karjala ja Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymä. Joensuun maaseutuohjelma edustaa paluuta aikaan ennen Leaderiä ja paikallista aktivismia.

Kuntaliitosten myötä maaseutuasioita hoitamaan on tullut kaupunkien virka- ja luottamushenkilöitä, joille maaseudun kehittämisen menetelmät ja periaatteet ovat vieraita. Joensuun kaupungin maaseutualue laajeni huomattavasti vuoden 2009 alussa Enon ja Pyhäselän kuntaliitoksen seurauksena. Maaseutua koskevat lähivuosien ratkaisut ovat tärkeitä seudun yleisen ilmapiirin ja alueeseen samaistumisen kannalta. Vuoden 2009 alussa kiivasta keskustelua on synnyttänyt

Joensuun koulutuslautakunnan suunnitelmat lakkauttaa kuusi kuntaliitosalueiden kyläkoulua (Karjalainen 4.2.2009, Karjalan Maa 6.2.2009). Lakkautusuhan alaisina ovat Koveron koulu Tuupovaarasta sekä kaksi kyläkoulua Enosta ja kolme Pyhäselästä. Kolmessa niistä on yli viisikymmentä oppilasta (Joensuun kaupunki 2008).

Kuntaliitosten ja niitä edeltävien muutosten myötä Joensuun seudulla ollaan parhaillaan siirtymässä kohti uudenlaista yhteisörakennetta ja uusia paikallisidentiteettejä. Viime vuosina selkeimmin voimistuva aluetaso aluekehityksessä ja aluepolitiikassa ovat olleet kaupunkiseudut, jolloin maan aluerakenne jäsenetään kaupunkiseutujen muodostamana verkostona (Pyy 2007). Joensuun seudullakin on ajateltu, että tulevaisuudessa vahvat alueet muodostuvat kaupunkiseutujen voimavaroja kokoamalla ja tiivistämällä. Kaupunkilähtöisen ajattelun rajoituksena on se, että kaupunkiseutujen laitamilla olevat alueet jäävät usein vähälle huomiolle, eräänlaisiksi jakojäännöksiksi. Joensuuhun liitetyissä vaarakunnissa entiset kuntakeskukset sekä Heinävaaran taajama todennäköisesti säilyttävät jonkinlaisen palvelukeskuksen aseman, vaikka niidenkin palvelutaso saattaa heiketä. Vaarakuntien ainoa varsinainen kyläkoulu, Koveron ala-aste, on koulutuslautakunnan lakkautuslistalla (Karjalainen 27.9.2008). Paikallisten palvelujen lopettamisen jälkeen ainoat sivukyläin jääneet paikalliset instituutiot ovat kyläyhdistykset ja muutamat muut järjestöt.

Käsite Kiihtelysvaara tarkoittanee jatkossa vain entistä kuntakeskusta eli Kiihtelysvaaran kirkonkylää. Alueen toisen taajaman asukkaat identifioituvat todennäköisesti heinävaaralaisiksi, mutta alueen eteläisten kylien identiteettimurros jatkune edelleen. Kun yli kaksikymmentä vuotta sitten muutin Kiihtelysvaaraan, mielsin itseni haapalolaiseksi. Haapalolaa ei kuitenkaan enää ole olemassa. Viimeisenä nimi liitettiin kylätoimikuntaan, joka kuitenkin ei ole toiminut enää kymmeneen vuoteen. Sen sijaan postiositteessani (82160 Oskola) on vielä kylän nimi, joten olen alkanut ilmoittaa asuvani Oskolassa. Vanhan postinumeron käytössä, jota monet muutkin alueellamme harrastavat, on kyse jonkinlaisesta protestista palvelujen keskittämistä vastaan. Näin alu-

een symbolit säilyvät muistona aiemmasta identiteetistä.

1990-luvulla käyttöön otettu nimitys Kiihtelysvaaran eteläiset kylät saattaa tulla kyseenalaiseksi, jos nimi Kiihtelysvaara vakiintuu tarkoittamaan vain kirkonkylää. Liekö yhdistyksen nettisivuilla jo ennakoitu nimen vaihtoa, koska sivujen otsakkeena on Joensuun eteläiset kylät (ks. www.etelaisetkylat.fi). Parhaillaan eteläisten kylien aktivistit ovat puuhamiehinä perustamassa maaseutuistuneen Joensuun kylille kattoorganisaatiota, Joensuun kylät ry:tä.

Ratkaisevaa Joensuun haja-asutusalueiden kehityksen kannalta on, miten siellä asuvat kiinnittyvät asuinpaikkaansa. Onko alueilla sellaista paikallista identiteettiä, joka johtaa paikan puolustamiseen ja kehittämistyöhön osallistumiseen?

Kuntaliitoksen myötä yhteiskunnallinen vaikuttaminen on siirtynyt etäämmäksi. Puolueet lakkauttivat kunnallisjärjestönsä Kiihtelysvaarassa ja paikallisyhdistykset siirtyivät Joensuun paikallisyhdistysten jäseniksi. Eteläisissä kylissä ei ole enää toiminnassa muita puolueosastoja kuin Keskustan Huhtilampi–Uskalin paikallisyhdistys. Vuoden 2004 kunnallisvaaleissa Kiihtelysvaaran ja Tuupovaaran alueelta valittiin kummaltakin kolme ehdokasta Joensuun kaupunginvaltuustoon, vuoden 2008 vaaleissa kummaltakin enää kaksi. Kiihtelysvaaran eteläisistä kylistä ei ole ollut yhtään kaupunginvaltuutettua.

Yhteiskunnallista osallistumista ja vaikuttamismahdollisuuksia kehittämällä voitaisiin tukea paikallisia identiteettejä. Yksi mahdollinen malli olisi aluelautakunnat tai -toimikunnat, joista Joensuun seudulla ei ole useimmista muista kuntaliitosalueista poiketen juurikaan keskusteltu. Niihin pyrittäisiin löytämään mahdollisimman päteviä ja sitoutuneita oman alueensa edustajia. Aluelautakuntia pohtinut Hannu Katajamäki (2008) hahmottelee mallia, jossa kansalaislähtöinen suora demokratia kohtaisi perinteisen edustuksellisen demokratian. Tässä mallissa esitykset jäsenistä tehtäisiin avoimissa kansalaiskokouksissa, mutta lopullisen valinnan tekisivät kunnanvaltuustot, jotka voisivat käyttää nimityksissä myös poliittista harkintaa. Aluelautakuntien budjetti muodostettaisiin muuttamalla osa kunnan bud-

jettivaroista alueperustaiseksi. Katajamäen mukaan aluelautakunta voisi olla väline, jonka avulla otetaan huomioon kunnan moniaineisuus ja vältetään kunnan eri osa-alueiden välisiä risiriitoja.

Aluelautakunnat vahvistaisivat myös paikallista identiteettiä ja saisivat kansalaiset kiinnostumaan omien asuinalueidensa kehittämiseen. Joensuun seudulla ne voisivat osaltaan estää kehitystä, jossa reuna-alueista tulisi anonyymiä, paikatonta tilaa. Sopiva aluelautakuntien määrä voisi Joensuun kuntaliitosalueilla olla kolme. Kiihtelysvaaran ja Tuupovaaran alueelle voitaisiin perustaa yhteinen Vaarojen aluelautakunta, Enon ja Pyhäselän alueille kummallakin oman. Paikallisten yhdistysten ja alueen valtuutettujen yhteistyö voisi lisätä kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia ja sitouttaa heitä asuinalueidensa kehittämiseen.

Johtopäätökset

Yhteiskunnalliset muutokset tukivat uusien paikallisten instituutioiden ja yhteisöjen rakentamista Itä-Suomen maaseudulle aina 1950-luvulle saakka. Viimeiset puoli vuosisataa nämä paikallisyhteisöt ovat purkautuneet ja korvautuneet uusilla. Kylät ovat vaihtaneet paikkaa niin fyysisesti, sosiaalisesti kuin kulttuurisestikin. Toiminnallisiksi kyläyhteisöiksi tulkittavia paikallisia sosiaalisia järjestelmiä oli tutkimusalueella 1950-luvulla kuusi, 1970-luvulla neljä ja 1990-luvulla yksi. Vaikka alueella ei ole enää toimivia lähipalveluja, on siellä edelleen aktiivisia yhdistyksiä. Symbolinen yhteisyys elää vielä voimakkaana, joten mistään paikallisten identiteettien puuttumisesta tai paikattomasta tilasta ei voida puhua.

Keskeinen osa yhteisörakenteiden muutosta on ollut se, että kylät ovat avautuneet ja laajentuneet eri suuntiin. Kylien avautuminen on ollut eräällä tavalla luonnollinen seuraus maaseudun rakennemuutoksista, vaikka rakennemuutokset sinänsä koettelivat nopeutensa vuoksi kovalla kädellä yhteisöjen ja ihmisten sopeutumiskykyä. Paikallisyhteisöt kuitenkin mukautuivat rajuihin muutoksiin korvaamalla aikaisemmat institutionaaliset rakenteen uusilla. Sitä mukaa kun väes-

tömäärä pieni, sulautuivat palvelut ja yhdistystoiminta toisiinsa. Toimintatila laajeni, mutta samalla myös yhteysverkosto avautui uusiin suuntiin. Uusien yhteyksien ja vaikutteiden myötä kylien rajat tulivat aikaisempaa avoimemmiksi. Tässä suhteessa ratkaiseva oli erityisesti 1990-luku, jolloin kyläkeskeinen toimintatapa väistyi verkostomaisen toiminnan tieltä. Myös paikallisidentiteetti uusiutui vähitellen muun yhteisörakenteen mukaiseksi.

Viime vuosina paikallisyhteisöjen ja identiteettien jatkuvuutta ovat tutkimusalueella ja laajemmin Joensuun seudulla tulleet koettelemaan kuntaliitokset. Pelkona on, että yhteisöjen avautumiskehitys saa piirteitä, jotka lisäävät paikattomuutta, identiteettien puuttumista. Entistä suurempia kyläkouluja ollaan lakkauttamassa ja palveluja keskittämässä. Paikallisten instituutioiden sulautuminen ei ole enää samalla tavalla luonnollista kuin aikaisemmin, sillä se ei perustu väestön määrän vähenemiseen vaan ulkoisiin vaatimuksiin, ennen muuta kaupungin budjetin tasapainottamiseen. Laajoille maaseutualueille ei jää enää muita paikallisia instituutioita kuin eräät yhdistykset, esimerkiksi tutkimusalueellemme kyläyhdistykset ja metsästysseurat. Paikallisten instituutioiden hävitessä vähenevät paikallisen identiteetin ja sosiaalisen pääoman ylläpitäjät alueelta, jolloin 1990-luvulla syntynyt projekti-identiteetti saattaakin vaihtua vastarintaidentiteetiksi (vrt. Castells 1997).

Kuntaliitoksia puoltava keskustelu nojaa olettamukseen, että kunnan rajoilla ja ennen muuta kunnan asukasluvulla on keskeinen merkitys alueen kehittymiselle. Maaseudun kehittämisen keskeisin ongelma eivät ole kuitenkaan kuntarajat vaan inhimillisten ja taloudellisten voimavarojen niukkuus. Liian harvat ihmiset ovat valmiita ottamaan vastuuta asuinalueidensa kehittamisestä. Mukaan lähteminen näyttää edellyttävän samaistumista alueeseen. Lähivuosien ratkaisut ovat tärkeitä Joensuun seudun yleisen ilmapäiriin ja alueeseen samaistumisen kannalta. Alueella on osattava toimia niin, etteivät ratkaisut passivoi kylien aktiivisia kehittäjiä ja tee kylien asukkaista katkeria laitakaupunkilaisia. Kylien osallistumista uuden kuntayksikön päätöksentekoon tulisikin edistää

aluelautakuntien tapaisilla vaikututtamiskanavilla.

Kiihtelysvaarassa ja Joensuun seudulla sosiaalista pääomaa on kasvattanut erityisesti Leader-toiminta. Maaseutukuntien aktiiviset kehittäjät ovat pystyneet vaivattomasti ylittämään kuntarajat, jotka eivät ole kahlinneet motivoitunutta toimintaa. Samaa perinteisten rajojen ylittämistä on tapahtunut tutkimusalueellamme viimeisen kymmenen vuoden aikana kylien avautuessa moneen eri suuntaan. Kuntaliitokset saattavat suunnata avautumisprosessia yksinäisemmäksi. Tällöin liitosalueet tulisivat riippuvaisemmiksi Joensuusta, joka alkaisi dominoida niiden sosiaalista elämää. Esimerkki kuntaliitosten myötä tapahtuneesta paikallisuuden määrittymisestä Joensuu-keskeisesti on paikallislehti Kiihtelys-Pyhäselän lopettaminen vuodenvaihteessa (Kiihtelys-Pyhäselkä Lehti 18.12.2008).

Paikkaa määriteltäessä ja paikallisuuden liikkeitä analysoidessa on syytä pitää mielessä, että samassa paikallisyhteisössä asuvien suhde paikallisuuteen voi olla hyvin erilainen. Esimerkiksi ammatti ja ikä voivat vaikuttaa paljon siihen, onko ihminen paikallisesti tai ei-paikallisesti suuntautunut. Paikkakunnan eri instituutiot määrittelevät paikallisuuden eri tavoin. Kun maakuntalehti Karjalainen on ajanut hyvin määrätietoisesti Joensuun seudun kuntaliitoksia (Kumpulainen-Sihvonen 2008), on Kiihtelys-Pyhäselkä Lehti suhtautunut niihin kriittisemmin. Kun paikallisyhteisön eri toimijoilla on paikallisuuteen hyvin erilaisia intressejä ja näkemyksiä, on paikallisuus jatkuvasti myös määrittelykamppailujen kohde.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Anderson, Leon 2006: Analytic Autoethnography. *Journal of Contemporary Ethnography* 35, 373–395.
- Beck, Ulrich 1999: Mitä on globalisaatio? Vastapaino, Tampere.
- Castells, Manuel 1997: *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume II: The Power of Identity*. Blackwell, Oxford.
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere.
- Katajamäki, Hannu 2008: Aluelautakunnat vahvistai-

- sivat paikallisyhteisöjä kuntaliitoksessa. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 11.10.2008.
- Kumpulainen, Mikko–Sihvonen, Jukka 2008: “Kilpailukykyinen suurempi kaupunki ja provinssiaalinen maaseutu” – viestinnän luomat kuvat kuntaliitoksista. Artikkelikäsitkirjoitus 2.4.2008, Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos.
- Lehtonen, Heikki 1990: Yhteisö. Vastapaino, Tampere.
- Massey, Doreen 2003: Paikan käsitteellistäminen. Teoksessa Lehtonen, Mikko–Löyty, Olli (toim.). Erilaisuus, 51–83. Vastapaino, Tampere.
- Massey, Doreen 2008: Samanaikainen tila. Vastapaino, Tampere.
- Mäkelä, Aarne 2007: Mitä rehtorit todella tekevät. Etnografinen tapaustutkimus johtamisesta ja rehtorin tehtävistä peruskoulussa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 316.
- Ojanen, Karoliina 2008: Kenttäkokemuksesta tiedoksi. *Elore* 15:1 (on line) http://www.elore.fi/arkisto/1_08/oja1_08.pdf [10.9.2008]
- Paasi, Anssi 1986: The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the construction of regional identity. *Fennia* 164.
- Paasi, Anssi 1991: Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. *Environment and Planning A* 23, 239–256.
- Paasi, Anssi 2008: Paikan ja rajojen anatomiaa. *Sosiologia* 45, 170–171.
- Putnam, Robert D. 1993: Making democracy work. *Civic Traditions in modern Italy*. Princeton University Press, New Jersey.
- Pyy, Ilkka 2007: Kunta- ja palvelurakennemuutos – edistystä? *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 1/2007, 111–116.
- Rannikko, Pertti 1997a: From Functional to Symbolic Local Community. A Case Study of a Forest Village in Eastern Finland. *Research in Community Sociology* 7, 223–246.
- Rannikko, Pertti 1997b: Kaksi vuotta Leader-sähellystä: paikallisaktivistin muistelmat. *Maaseudun uusi aika* 1/1997, 30–39.
- Rannikko, Pertti 2000: Kehittämishanke paikallisen identiteetin muovaajana. Teoksessa Hyyryläinen, Torsti–Rannikko, Pertti (toim.). *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka*. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä, 143–165. Vastapaino, Tampere.
- Ray, Christopher 1997: Towards a Theory of the Dialectic of Local Rural Development within the European Union. *Sociologia Ruralis* 37, 345–362.
- Relph, Edward 1976: *Place and placelessness*. Pion Limited, London.
- Riikonen, Heikki 1994: Paikka, yhteisö ja muistitieto. *Nordia tiedonantoja*, Sarja A No. 1, 43–54.
- Robertson, Roland 1995: Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. Teoksessa Featherstone, Mike–Lash, Scott–Robertson, Roland (eds.). *Global Modernities*, 25–44. Sage Publications, London.
- Ruotsala, Helena 2007: Paikka ja paikallisuus kansatieteen näkökulmasta. Julkaisussa *Paikallisuus tie-teissä ja taiteissa*. Suomen kotiseutuliiton julkaisuja B:12, 9–11.
- Zimmerbauer, Kaj 2008: Alueellinen imago ja identiteetti liikkeessä. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Seinäjoki. Julkaisuja 15.

PAIKALLISTUTKIMUKSEN AINEISTOLÄHTEET

Sanomalehdet

Karjalainen

- 2.10.2003, Huoli palvelujen säilymisestä ajaa vaarakuntia Joensuuhun
- 25.10.2003a, Vaarakuntien talous ja seudun kehittäminen puoltavat kuntaliitosta
- 25.10.2003b, Kuntaliitos ratkaistava kansanäänestyksessä
- 3.11.2003, Keskustaryhmät puoltavat kuntaliitosta
- 13.1.2004, Tupa on täynnä ja tunnelma lämpenee
- 26.1.2004, Kiihtelysvaaralaisilta kirkkaasti ”kyllä” Joensuuhun liittymiselle
- 26.10.2004, Linnunlahti ja Kiihtelys äänestivät vilkkaimmin
- 27.9.2008, Joensuun koulujen lakkautukset alkavat 2010
- 4.2.2009, Pieniä ihmeitä odotellaan

Karjalan Maa

- 25.2.2003, Kiihtelysvaara ja Tuupovaara tutkivat kuntaliitosta
- 6.6.2003, Liitosselvitys kolmen väliseksi
- 12.8.2003, Selvitysmiehellä ei ennakkokäsitystä lopputuloksesta
- 6.2.2009, Haju- ja makueroja on

Kiihtelys-Pyhäselkä Lehti

- 19.12.2002, Kiihtelysvaara mukavasti mukana seutukunnan kehityksessä
- 27.2.2003, Kiihtelysvaara ja Tuupovaara selvittävät kuntaliitosmahdollisuudet
- 18.12.2008, Muutoksen aika paikallislehdessä

Muut painetut lähteet

- Ajan oloon 2004: Kuntaliitostiedote kiihtelysvaaralaisille. Kiihtelysvaaran kunta.
- Kiihtelysvaaran kunnalliskertomus vuodelta 1985.
- Noponen, Sisko 1977: Kuusikymmentäkolme vuotta marttatytötä Kiihtelysvaarassa. Teoksessa Kiihtelysvaara ennen ja nyt, 510–529. Kiihtelysvaaran kunta ja seurakunta.
- Ojanaho, Veijo (toim.) 1992: Huhtilampi – kylä Kiihtelysvaarassa. Huhtilammin perinnetoimikunta, Kiihtelysvaara.
- Peltonen, Mauri 1977: Kiihtelysvaaran koululaitoksen vaiheista. Teoksessa Kiihtelysvaara ennen ja nyt, 307–371. Kiihtelysvaaran kunta ja seurakunta.
- Poutiainen, Eino 1972: Melkoisen kovaa leikkiä (toim. Irja Kortelainen). Tammi, Helsinki.

Internet-lähteet

- Joensuun eteläiset kylät, Pohjois-Karjalan vuoden kylä 2006, <http://www.etelaisetkylat.fi> [13.10.2008]
- Joensuun kaupunki 2005a: Koulutuslautakunnan pöytäkirja 15.12.2005, Huhtilammen koulun lakauttamisen vahvistaminen (197. §), <http://kuntatoimisto.jns.fi:8080/> [27.10.2008]
- Joensuun kaupunki 2005b: Kunnanhallituksen pöytäkirja 23.12.2005, Pöytäkirjoja ja yksihenkilöisten päätöksiä (754. §), <http://kuntatoimisto.jns.fi:8080/> [27.10.2008]
- Joensuun kaupunki 2006: Koulutuslautakunnan pöytäkirja 27.4.2006, Vastaus Kuopion hallinto-oikeudelle koskien Huhtilammen koulun lakkaut-

tamisesta tehtyä kunnallisvalitusta, <http://kuntatoimisto.jns.fi:8080/> [27.10.2008]

- Joensuun kaupunki 2008: Joensuun, Enon ja Pyhäselän kuntaliitos, Sivistyspalvelutyöryhmän raportti 9.5.2008, <http://www.jns.fi/Resource.phx/sivut/sivut-jyty/viisikuntaa/index.htm> [27.10.2008]
- Joensuun palvelut – Kiihtelysvaara, <http://www.jns.fi/Resource.phx/sivut/sivut-kiihtelysvaara/index.htm>: [3.10.2008]
- Joensuun maaseutualueiden kehittämis- ja markkinointiohjelma 2005–09, <http://www.jns.fi/Resource.phx/sivut/sivut-maaseutu/maaseutuohjelma/index.htm> [24.10.2008]
- Joensuun maaseutuohjelman ulkopuolinen väliarviointi 31.5.2007, <http://www.jns.fi/Resource.phx/sivut/sivut-maaseutu/maaseutuohjelma/va-liraportti/index.htm> [24.10.2008]
- Joensuun palvelut – Kiihtelysvaara, <http://www.jns.fi/Resource.phx/sivut/sivut-kiihtelysvaara/index.htm>: [3.10.2008]
- Myllyniemi, Pekka 2003: Joensuun kaupungin, Kiihtelysvaaran kunnan ja Tuupovaaran kunnan kuntajakoselvitys. Kuntajakoselvittäjän loppuraportti 24.10.2003, <http://www.jns.fi/kuntaliitos> [30.10.2003]

Arkistolähteet

- Haapalosen perinnepiiri 1989–1990: Nauhoitukset ja nauhapöytäkirjat istunnoista (kirjoittajan hallussa).
- Kiihtelysvaaran eteläiset kylät ry 1996–2006 (yhdistyksen 10-vuotisjuhliin koottu historiikki)
- Kiihtelysvaaran henkikirjat 1890–1985. Joensuun maakunta-arkisto ja Joensuun maistraatti.
- Kunnallisvaalit 1988: Kiihtelysvaaran kunnassa annetut äänit puolueittain. Kiihtelysvaaran kunta.